

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ УМІНЬ САМОКОНТРОЛЮ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ТЕОРІЇ І СУЧАСНІЙ ОСВІТНІЙ ПРАКТИЦІ

Ольга Васько, Алла Колишкіна, Віта Бутенко, Олександр Колишкін
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

Vasko.Olga@gmail.com, kolyshkina.ap73@gmail.com, zbpk1974@gmail.com,
kolyshkin_av@ukr.net

Abstract. The essence of the concept of “self-control” is analyzed, different approaches of researchers to its interpretation are revealed. Self-control is considered as one of the leading components of junior schoolchildren’s educational activity. The psychological and pedagogical bases of self-control formation in primary school pupils are highlighted. The levels of self-control formation (lack of control, control at the level of involuntary attention, potential control, actual control, potential reflexive control, actual reflexive control) are distinguished. Formation of self-control skills in modern educational practice with the use of such methods as “Drawing necklaces” (the method of I. Arhinska) and “Continue the pattern” (modified version of H. Kumarina’s technique) was investigated.

Key words: self-control, personality development, junior schoolchildren.

Анотація. Здійснено аналіз сутності поняття «самоконтроль», проаналізовано різні підходи дослідників щодо його трактування. Розглянуто самоконтроль як один із провідних компонентів навчальної діяльності молодших школярів. Висвітлено психолого-педагогічні основи формування самоконтролю в учнів початкових класів. Виділено рівні сформованості самоконтролю (відсутність контролю, контроль на рівні мимовільної уваги, потенційний контроль, актуальний контроль, потенційний рефлексивний контроль, актуальний рефлексивний контроль). Досліджено сформованість умінь самоконтролю в сучасній освітній практиці з використанням методик «Малювання намиста» (методика І. Аргінської) і «Продовжи візерунок» (модифікований варіант методики Г. Кумаріної).

Ключові слова: самоконтроль, розвиток особистості, молодші школярі.

На сьогодні однією із пріоритетних функцій навчання є розвивальна, яка сприяє становленню особистості молодшого школяра й забезпечує розкриття індивідуальних здібностей кожної дитини. В молодшого школяра основні якості особистості та психічні процеси формуються в межах навчальної діяльності, як діяльності з саморозвитку дитини. Саме цим пояснюється прагнення вчителя початкових класів до розвитку в учнів здатності до самостійної організації та регуляції своєї діяльності, перш за все навчальної.

Для того, щоб учень досяг навчальної самостійності, потрібно навчити його контролювати свою навчальну діяльність, вміти знаходити причини помилок та мати навички їх усунення. Важливим компонентом навчальної діяльності є один із видів контролю, а саме – самоконтроль, коли одержувані молодшим школярем результати виявляються через рефлексію та оцінюються ним по відношенню щодо самостійно сформульованих цілей. Контроль здійснюється вчителем із метою перевірки набутих учнями знань, умінь, навичок і компетенцій, а також з метою прогнозування можливості подальшого успішного засвоєння матеріалу. Дія самоконтролю здійснюється як тривалий необхідний процес формування поетапного розвитку і становлення навчальної діяльності молодших школярів.

Причиною переважної більшості помилок при вивченні математики в початковій школі є формальні знання молодших школярів. Учні здебільшого протягом усього періоду навчання виконують однотипні завдання однаковими прийомами, що виробляє в них звичку механічного відтворення вивченого. Учні орієнтуються лише на кількісний показник виконаних завдань. У зв’язку з цим у структурі навчальної діяльності найважливіше місце займають дії самоконтролю зі специфічними функціями: види і дії самоконтролю спрямовані на саму навчальну діяльність, які закріплюють суб’єктивне ставлення учнів до себе та до цієї

діяльності, внаслідок чого спрямованість учнів на виконання навчальних дій носить опосередкований характер.

В останні роки проблема самоконтролю все більш стає предметом психологічних і педагогічних досліджень. Це обумовлено тим, що самоконтроль – один з найважливіших факторів, що забезпечують самостійну діяльність учнів. Його призначення полягає у своєчасному запобіганні або виявленні вже зроблених помилок.

Проблема формування самоконтролю в навчальній діяльності не відноситься до числа нових. Психологічні основи самоконтролю розкриваються в працях В. Давидова, П. Гальперіна, А. Арета, Н. Левітова, Т. Гавакової, В. Чебишева, Г. Собієвої та інших. Педагогічні аспекти самоконтролю, як істотної ланки освітнього процесу висвітлені в роботах Ю. Бабанського, С. Архангельського та ін. У дослідженнях А. Лінди, Н. Кувшинової визначені закономірності формування умінь і навичок самоконтролю в учнів при вивченні різних навчальних предметів. Роботи Т. Гавакової, А. Нікуліної дозволяють виявити деякі особливості контрольно-оцінюючих дій в учнів молодшого та старшого шкільного віку та педагогічні умови їх формування.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що поняття «самоконтроль» трактується по-різному. М. Фіцула визначає його як усвідомлене регулювання учнем своєї діяльності задля забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам, зразкам.¹ Д. Ельконін, розуміє як дію із зіставлення уявлення про майбутні дії із безпосередньо даним зразком.² Г. Соболева, визначає як уміння критично поставитися до своїх вчинків, дій, почуттів і думок, регулювати свою поведінку та керувати нею.³ У своєму дослідженні А. Линда відзначає, що самоконтроль передбачає з'ясування мети діяльності, ознайомлення з кінцевим результатом і способами його здобуття; звірення ходу роботи і отриманого результату зі зразками; оцінка виконаної роботи і аналіз допущених помилок, їх причин; коригування роботи на основі даних самооцінки і самоаналізу.⁴ Л. Рувинський розглядає самоконтроль як властивість особистості, необхідний етап процесу самовиховання.⁵ Н. Левітов⁶ вважає самоконтроль актом розумової діяльності людини, формою прояву і розвитку самосвідомості, мислення, а Н. Кувшинов⁷ під самоконтролем розуміє свідоме регулювання і планування діяльності на основі аналізу, що відбуваються в предметі праці змін. Л. Ітельсон, визначає самоконтроль як сукупність сенсорних, моторних і інтелектуальних компонентів діяльності, необхідних для оцінки доцільного і ефективного планування, здійснення і регулювання виконуваного трудового процесу.⁸ Аналіз представлених означень свідчить, що спільним в кожному із них є вміння регулювати свої дії та вчинки.

До структурних елементів самоконтролю відносять:⁹

– з'ясування учнями мети діяльності та початкове ознайомлення з кінцевим результатом і способами отримання, з якими вони будуть порівнювати застосовувані ними прийоми роботи і отриманий результат;

– увагу до результатів своєї роботи, її умов, прийомів;

– порівняння ходу роботи і досягнутого результату із зразками;

¹ Фіцула, М. М. (2002). Педагогіка, с. 139.

² Ельконин, Д. Б. (1987). Психология обучения младшего школьника, с. 34.

³ Соболев, Г. А. (2007). Самоконтроль учащихся начальной школы, с. 162.

⁴ Лында, А. С. (1973). Методика формирования самоконтроля у учащихся в процессе учебных занятий, с. 54.

⁵ Рувинский, Л. И. (1984). Само воспитание личности, 133.

⁶ Левитов, Н. Д. (1956). Вопросы психологии характера, с. 134.

⁷ Кувшинов, Н.И. (1958). К вопросу о самоконтроле учащихся на начальном этапе производственного обучения, с. 58.

⁸ Ительсон, Л. Б., Семенюк Л. М. (1998). Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособие для студентов, с. 267.

⁹ Тухман, И. В. (2004). Развитие самоконтроля в учебной деятельности младших школьников, с. 42.

–аналіз результатів спостереження, встановлення причинної залежності наявних недоліків від зовнішніх умов і від самої людини;

–точна і своєчасна реакція на помічені недоліки в роботі, що виражається в їх виправленні.

Самоконтроль в освітньому процесі виконує такі функції як:¹⁰

– перевірна – характеризується наявністю навички контролювати у власній діяльності кожну дію;

– оцінна – полягає в умінні оцінювати дії своєї діяльності відносно правильності або неправильності виконання;

– регулююча – характеризується умінням прийняти рішення в необхідності коригування своєї діяльності відповідно до поставленої мети.

Складовою усіх видів навчальної діяльності молодших школярів є самоконтроль який здійснюється на всіх етапах її виконання. Він охоплює чуттєві, розумові компоненти навчальної діяльності, які дають змогу учням на основі поставленої мети та наміченого плану стежити за своїми діями, результатами цих дій і свідомо регулювати їх.

П. Блонський виділив чотири стадії формування самоконтролю під впливом процесу навчання. На першій стадії самоконтроль відсутній, тобто на цій стадії учень ще не засвоїв навчальний матеріал, тому він не може нічого контролювати. Другу стадію П. Блонський поділив на дві підстадії: на першій стадії учень контролює повноту репродукції, на другій – її правильність. Третя стадія – вибіркового самоконтролю, вона характеризується тим, що учень може контролювати себе, але тільки з основних питань. На четвертій стадії самоконтроль здійснюється на основі минулого досвіду дітей. Самоконтроль у всіх дітей здійснюється по-різному, адже на його сформованість впливають типологічні особливості нервової діяльності: суб'єктивні властивості та мотивація навчальної діяльності.¹¹

Природи самоконтролю учнів початкових класів розкрита в працях Р. Карапетян. Автор зазначає, що в тому випадку, коли учень правильно розуміє необхідність застосування самоконтролю, його ефективність суттєво вища, ніж тоді, коли він звертається до самоконтролю за примусом. У процесі навчання здійснюється поступовий перехід від самоконтролю за зовнішнім зразком до самоконтролю без допомоги ззовні, тобто з опорою на отримані знання. Змінюється і якість самоконтролю. Якщо в першому класі він носить результативний характер, то в другому і третьому – самоконтроль все більше стає попереджувальним.¹²

Зі вступом до школи змінюється весь устрій дитячого життя, змінюється режим, складаються певні відносини з оточуючими людьми, перш за все з учителем і учнями. У цьому віці діти охоче і з інтересом опановують нові знання, вміння, навички і набувають досвід. Їм хочеться вчитися правильно і красиво писати, читати, рахувати. Поки вони тільки вбирають знання й цьому дуже сприяє вразливість молодшого школяра.

На сучасному етапі початкової школи пріоритетною метою навчання є всебічний розвиток особистості школяра. Особистісний розвиток молодшого школяра співвідноситься з формуванням його самосвідомості, важливою і невід'ємною частиною якої є сформованість самоконтролю і самооцінки.

Існує тісний взаємозв'язок між самоконтролем та розвитком учнів. Це зумовлено тим, що при виконанні контрольних дій задіяні всі психічні процеси. Шкільний період має принципове значення для соціального дозрівання людини, для становлення її як особистості. З цим етапом онтогенезу пов'язані і найбільш характерні моменти у формуванні самоконтролю. Самоконтроль і розвиток дитини обумовлені навчанням. Процес формування самоконтролю дитини починається з усвідомлення результатів своїх дій та вчинків. Спочатку дитина усвідомлює результати дій, які стосуються тільки сфери самообслуговування та

¹⁰ Педагогика: курс лекцій / [под общ. ред. Г.И. Шукиной] (2007).

¹¹ Блонский, П. П. (1979). Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2 ч., с. 214-216.

¹² Карапетян, Р. С. (1972). Самоконтроль в трудовой деятельности школьников, с. 39.

колективних ігор, але з набуттям дитиною життєвого досвіду, вона починає осмислювати ще й способи досягнення результатів.

Науковці зазначають, що самоконтроль виникає на основі певних потреб та відповідних їм мотивів. У свою чергу, спрямованість самоконтролю та застосування його в навчальній діяльності залежать і від деяких інших проявів самосвідомості особистості, наприклад, від самооцінки та рівня домагань. Розвиток психічних процесів, потреб і пов'язаних із ними мотивів, самооцінка й оцінка оточуючих та характер домагань є важливими факторами, що зумовлюють виникнення самоконтролю і визначають напрями його розвитку.

Важливу роль у становленні самоконтролю в навчальній діяльності дитини молодшого шкільного віку відіграє навіюваність, податливість до впливу. З цією особливістю тісно пов'язана і інша схильність – наслідування. У дитини помітно зростає здатність до вольових зусиль, інтенсивно розвиваються такі види довільних розумових дій, як навмисне запам'ятовування і пригадування навчального матеріалу, наполегливість в пошуках розв'язання мисленнєвих задач, довільна увага. Причиною невиконання деяких вимог вчителя, найчастіше, є невміння молодших школярів свідомо регулювати власну діяльність. Невиконання поставлених вимог, або порушення правил виконання, можуть залежати від специфіки мисленнєвої діяльності, яка виявляється в процесі навчання.

Починаючи з першого класу, діти починають опановувати самоконтроль своєї навчальної поведінки. Вони вчаться правильно сидіти; піднімати руку; збирати портфель; опановують правила поведінки в класі. Після адаптаційного періоду, вчитель спрямовує самоконтроль саме на навчальну діяльність, наприклад, дотримання правил правопису (витримування правильного нахилу та необхідної відстані при написанні цифр).

Якщо самоконтроль має випереджальний характер, він обов'язково пов'язаний з плануванням наступних дій, прогнозуванням результату. Контроль за кінцевим результатом поширений у початкових класах і має на меті з'ясувати: як вивчено вірш, які вставлено букви, які слова підкреслено, чи правильно розв'язано приклади, чи точно виміряна стрічку тощо. Якщо формується таке складне вміння, як розгорнутий спосіб дії, тоді важливе значення має поопераційний контроль. Він спрямований на свідоме виконання завдань на всіх його етапах та своєчасне виправлення помилок. Поопераційний контроль лежить в основі програмованого навчання і коментованого управління розумовою діяльністю учнів.

У першому класі самоконтроль здійснюється переважно за зразком. Він, особливо на початку навчального року, займає незначне місце. Першокласники краще сприймають контроль із боку дорослих. У третьому класі учень привчається до самоконтролю вже на основі набутого ним запасу знань. Діти оволодівають певними прийомами здійснення самоконтролю, вони сприймають його, як засіб попередження помилок. У третіх-четвертих класах важливу роль в оволодінні самоконтролем відіграють опосередковані засоби: опора на схему, алгоритм, володіння спеціальними прийомами самоперевірки. Учень буде впевненіше й самостійно контролювати свої дії, якщо вчитель зуміє виховати в ньому правильне розуміння самоконтролю як необхідної умови успішності навчальної діяльності.

Розвиток самоконтролю в навчальній діяльності у молодших школярів підпорядковується певним закономірностям. Учні не одразу опановують навичками самоконтролю. Поступово, навчаючись у школі, завдяки багаторазовим вправам у його здійсненні, самоконтроль стає необхідним елементом навчальної діяльності. Тільки, починаючи з другого класу, самоконтроль починає помітно проявлятися як складова частина навчальної діяльності. Лише в цьому випадку можна сказати, що самоконтроль увійшов у звичку й, можливо, перетворився на рису характеру.

Отже, в дослідженні «самоконтроль» розглядаємо як структурний компонент будь-якої навчальної діяльності, який включає в себе вміння людини перевіряти правильність і не правильність виконання кожного кроку власної діяльності: прогнозувати її мету; ускладнення які можуть виникнути при її досягненні; планувати шляхи досягнення мети; діагностувати правильність виконання кожного її етапу; оцінювати досягнуте.

Щоб зрозуміти, наскільки діти оволоділи навичками самоконтролю, вчителю слід знати рівні сформованості самоконтролю. Психологи Г. Репкіна та Є. Заїка визначили рівні сформованості дії самоконтролю, які допомагають вчителю в узагальненні накопичених у нього відомостей про кожного учня, одержуваних під час проведення різних за змістом і складністю уроків, в результаті аналізу виконуваних учнем самостійних видів робіт і т.д.¹³

Перший рівень – відсутність самоконтролю. Виконувані учнем дії та операції ніяк не контролюються, часто виявляються неправильними, діти не помічають допущених помилок і не виправляють їх. Часто учні допускають помилки при вирішенні добре знайомих завдань. Школярі ще не вміють виправляти помилки ні самостійно, ні за вказівкою вчителя, тому що не здатні співвідносити свої дії із заданою схемою й виявляти їх відповідність чи невідповідність. Вони неодноразово повторюють одні й ті самі помилки після виправлення вчителем. Звертають увагу лише на порушення зовнішніх вимог («брудно», «загнуті кути»). При проханні вчителя перевірити свою роботу і виправити помилки діють хаотично, не дотримуючись ніякого плану перевірки і не співвідносячи свої дії ні з якою схемою.

Другий рівень – контроль на рівні мимовільної уваги. Контроль виконується не усвідомлено. У його основі лежить погано усвідомлювана учнем схема дії, яка фіксується в мимовільній пам'яті за рахунок багаторазового виконання однієї дії. Учень діє імпульсивно, хаотично, але за рахунок мимовільного запам'ятовування схеми і мимовільної уваги як би передбачає напрям правильних дій, проте не може пояснити, чому слід робити саме так, а не інакше, легко відмовляється від свого рішення. Добре знайомі дії може здійснювати безпомилково, а якщо припуститься помилки, може виявити її самостійно або на прохання вчителя, проте робить це несистематично. Виконуючи недостатньо добре засвоєні дії, помилки допускає часто, не помічає цього й не виправляє їх.

Третій рівень – потенційний контроль на рівні довільної уваги. Під час виконання нового завдання учень може припуститися помилки, але, якщо вчитель просить, то здебільшого знаходить і виправляє її й при цьому може пояснити свої дії. Звіряє власний процес виконання завдання із схемою дії, робить це не завжди, особливо при виконанні нових дій. Дитині важко виконувати нову дію й співвідносити її зі зразком. Під час виконання добре засвоєних дій майже не допускає помилок, а якщо допустить, може самостійно знайти і виправити. У всіх випадках, виправляючи помилку, дитина може обґрунтувати свої дії, посилаючись на засвоєну і усвідомлювану схему дії.

Четвертий рівень – актуальний контроль на рівні довільної уваги. У процесі виконання дії учень орієнтується на добре усвідомлену і засвоєну їм узагальнену схему дії і успішно співвідносить із нею процес вирішення завдання, тому дії загалом виконуються безпомилково. Може правильно пояснити свої дії, безпомилково вирішувати велику кількість завдань, побудованих на основі одного способу дії, співвідносить їх зі схемою. Під час виконання нового завдання чи, зіткнувшись зі зміною умов дій, учень виявляється безпорадним.

П'ятий рівень – потенційний рефлексивний контроль. Зіткнувшись із новим завданням, схожим на ті, які виконувались раніше, учень виконує навчальні дії відповідно до минулої схеми, не помічаючи, що схема неправильна. За допомогою вчителя може виявити помилки, навідні запитання допомагають усвідомити невідповідність застосованої дії до нових умов завдання. Учень намагається виправити помилки, перебудувати застосовуваний спосіб, але він може це зробити лише за допомогою вчителя.

Шостий рівень – актуальний рефлексивний контроль. Вирішуючи нову задачу, зовні схожу на ту, яка вирішувалася раніше, учень може самостійно виявити помилки, що виникають через невідповідність застосовуваного їм узагальненого способу дії (або схеми) нових умов завдання і в зв'язку з цим самостійно вносити корективи в схему дії. На цьому етапі учень уже вміє контролювати не лише відповідність виконуваних дій із схемою, а й відповідність самої узагальненої схеми до нових умов завдання. Знання цих рівнів допоможе

¹³ Репкіна, Г. В. Заїка, Е. В. (1993). Оценка уровня сформированности учебной деятельности.

вчителю орієнтуватися в тому, на якому етапі формування самоконтролю знаходяться учні й зробити висновки щодо успішності оволодіння самоконтролем.

Проблема контролю вимагає переосмислення, а саме переходу від авторитарного здійснення контролю вчителем до формування самоконтролю учнів. Формування контрольно-оцінних умінь у молодших школярів є необхідною умовою їх повноцінного навчання. Контроль тісно пов'язаний із оцінкою, яка відображає рівень засвоєння навчального матеріалу учнями й висловлює оцінні судження щодо якості роботи. На жаль, нині ця проблема є недостатньо вивченою. У школі до тепер практично не використовуються можливості формування у школярів навички самоконтролю. У зв'язку з цим учні не завжди вміють самостійно знайти помилки в своїй роботі і виправити їх на основі складання власних дій з конкретним або узагальненим зразком. У той час, як вміння звірити свою роботу зі зразком і зробити висновки (виявити помилку або переконалися в правильності виконання завдання) – важливий елемент самоконтролю, якому потрібно вчити.

Для виявлення сформованості навичок самоконтролю на констатувальному етапі дослідження нами було застосовано такі методики «Малювання намиста» (методика І. Аргінської), «Продовжи візерунок» (модифікований варіант методики Г. Кумаріної), а також методи анкетування учнів і спостереження за їх діяльністю на уроці. Дослідження проводили на базі Славгородської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Краснопільської районної ради Сумської області серед учнів 2 класу. Розподіл учнів здійснювався за рівнями сформованості навичок самоконтролю Г. Репкіної, Є. Заїки.

Методика «Малювання намиста» (методика І. Аргінської).

Мета: виявити кількість умов, які може утримати дитина в процесі діяльності при сприйнятті завдання на слух; здатність до самоконтролю

Організація роботи. Завдання виконуються на окремих аркушах з малюванням кривої, що зображує нитку (див. рис. 1). У кожної дитини повинно бути шість різнокольорових олівців.

Рис. 1. Заготовка до методики «Малювання намиста»

Робота складається із двох частин:

- 1) виконання завдання (малювання намиста);
- 2) самоконтроль і у разі необхідності – перемелювання намиста.

Інструкція до першої частини завдання (повторюється двічі):

Вчитель: у кожного з вас на аркушах намальована нитка. На ній треба намалювати п'ять круглих намистин. Усі намистинки повинні бути різного кольору. Середня намистинка повинна бути синьою. Починайте малювати.

Інструкція до другої частини завдання:

Вчитель: зараз я ще раз зазначу, якими повинні бути намальовані намистинки, а ви перевірите малюнки – чи все виконали правильно. Хто помітить помилку, зробіть нижче правильний малюнок. Слухайте уважно. (Умови завдання повторюються ще раз повільно, кожна умова виділяється голосом).

Оцінки самоконтролю здійснювалася за такими критеріями:

Перший рівень (відсутність контролю): при наявності помилки учень до завдання не повертається.

Другий рівень (контроль на рівні мимовільної уваги): а) при повторному виконанні жодну із помилок не виправив; б) при повторному виконанні допустив одну або більше помилок.

Третій рівень (потенційний контроль): при повторному виконанні виправив не всі допущені помилки.

Четвертий рівень (актуальний контроль): а) завдання відразу виконано правильно; б) при повторному виконанні помилки виправляє правильно і повністю.

Результати свідчать (див. рис. 2), що у більшості учнів уміння самоконтролю сформовано на рівні мимовільної уваги (понад 42 % учнів). Позитивно, що є учні які безпомилково виконали завдання (14,3%). Більше ніж 28 % учні, які при повторному виконанні виправили не всі допущені помилки, пояснюючи це тим, що були не уважні.

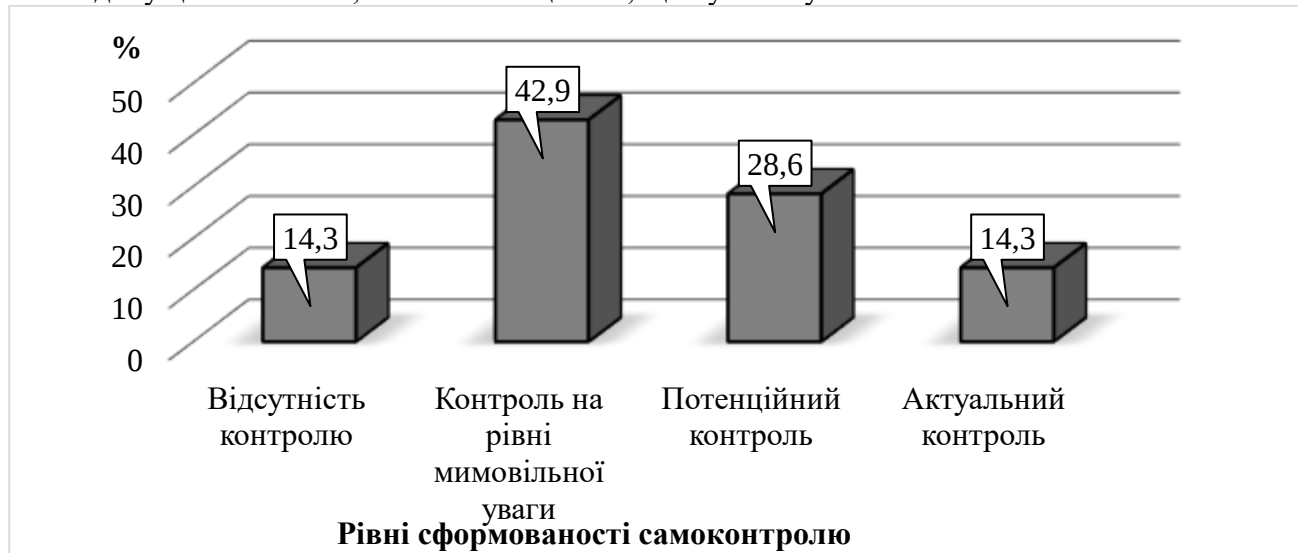

Рис. 2. Розподіл учнів за рівнями сформованості самоконтролю за методикою «Малювання намиста» (методика І.Аргінської)

Методика «Продовжи візерунок» (модифікований варіант методики Г. Кумаріної).

Мета: встановити рівень розвитку зорового аналізатора, уміння тримати зоровий образ, що сприйнятий з дошки, і переносити його на робочий аркуш; виявити уміння встановлювати закономірність, здатність до самоконтролю і самонавчання.

Організація роботи. Візерунок-зразок, завчасно прикріплюється на дошку (див. рис. 3.).

Візерунок виконується двома кольорами, червоним і синім. Дітям роздаються чисті аркуші в клітинку. Перед кожним учнем лежить шість кольорових олівців.

Робота складається із двох частин:

- 1) змалювати і продовжити три візерунки;

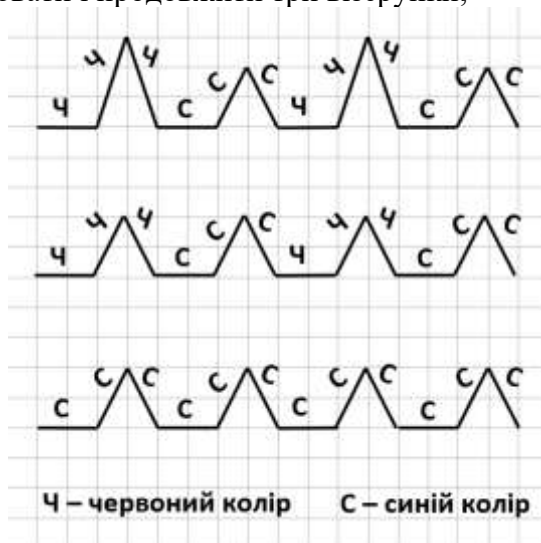

Рис. 3. Візерунок-зразок для методики «Продовжи візерунок» (модифікований варіант методики Г.Кумаріної)

2) самоконтроль і у випадку необхідності – перемелювання візерунка (візерунків), в якому (в яких) припущені помилки.

Інструкція до першої частини завдання складається із трьох етапів:

а) Вчитель: зрозуміло, ви раніше малювали візерунки і, маю надію, любите це робити. Зараз ви намалюєте на своїх аркушах перший візерунок – такий самий, як на дошці, – продовжите його до кінця рядка.

б) Вчитель: тепер намалюйте візерунок такий самий, як на дошці другий візерунок і продовжить його до кінця рядка.

в) Вчитель: а тепер намалюйте третій візерунок і також продовжить його до кінця рядка.

Інструкція до другої частини завдання:

Вчитель: порівняйте всю вашу роботу з візерунками на дошці: виконуйте завдання від нижнього малюнка до верхнього. Якщо помітите в себе помилку, виправляти не потрібно. Намалюйте новий візерунок нижче. (Вчитель показує на дошці де слід зображувати правильний варіант.) Чи всі зрозуміли завдання? Запитайте зараз, якщо щось не зрозуміло.

Оцінки самоконтролю здійснювалася за такими критеріями як і для методики «Малювання намиста» (методика І. Аргінської).

Результати (див. рис. 4) за другою методикою свідчать, що у більшості учнів уміння самоконтролю сформовано на рівні мимовільної уваги (понад 57 % учнів). Позитивно, що є учні які безпомилково виконали завдання (14,3%). Аналізуючи помилку учнів бачимо, що учні які припустилися помилок, майже всі намагалися їх виправити, проте виконуючи роботу над помилками все рівно припустилися помилки або виправили не всі. З першим візерунком більшість дітей впоралась впоралася майже безпомилково. В другому візерунку більшість помилок стосувалася того, що не по аналогії з першим малюнком були як низькі так і високі піки. В третьому візерунку були помилки двох видів: зображували піки різної висоти, і виконували зображення різним кольором.

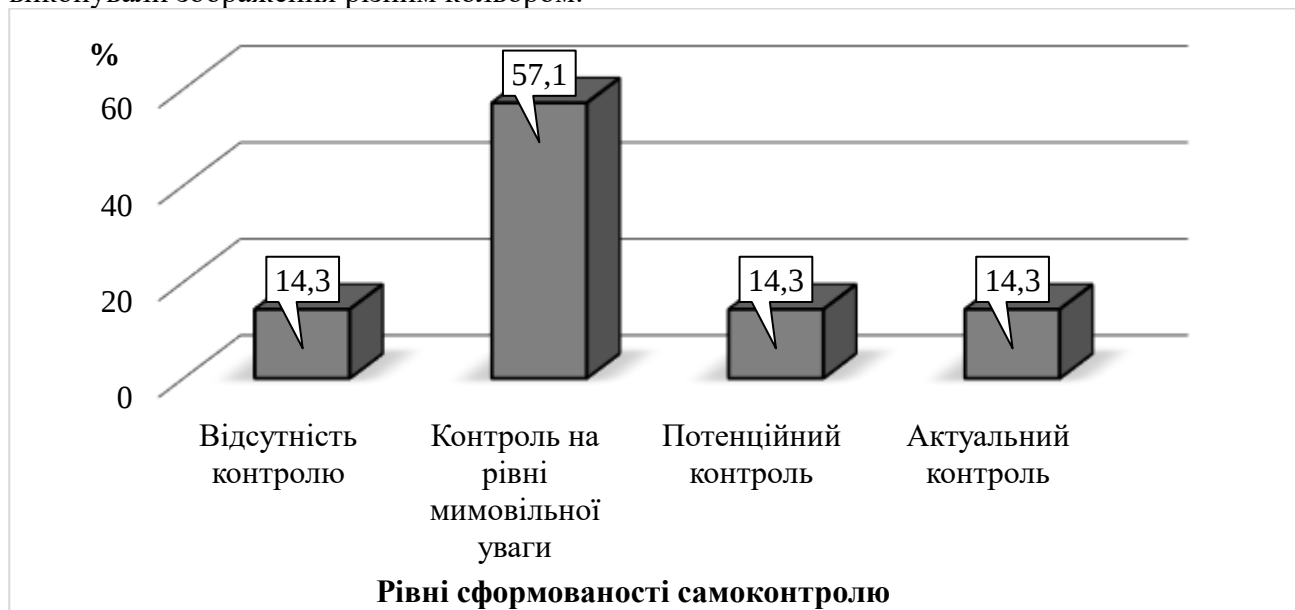

Рис. 1.2. Розподіл учнів за рівнями сформованості самоконтролю за методикою «Продовжи візерунок» (модифікований варіант методики Г.Кумаріної)

З учнями проведено анкетування, метою якого було виявити, чи вміють учні контролювати власну навчальну діяльність. Результати анкетування показали, що учні рідко здійснюють самоконтроль. Про це свідчить відповідь на запитання «Чи перевіряєш ти себе при виконанні якого-небудь завдання?»: 57,2 % відповіли, що «інколи» перевіряють себе при виконанні навчального завдання; 14,3 % – «часто»; 28,6 % – «ніколи». Те, що самоконтроль більшість дітей здійснюють неусвідомлено свідчать відповіді на такі запитання анкети: «Як ти себе перевіряєш?»; «Навіщо ти себе перевіряєш?»; «Як ти гадаєш, що значить – перевірити виконану роботу?»; «Чи є щось спільне в тому, що ти робиш, для того щоб виконати завдання

з математики, української мови і т.д.?». 14,3 % змогла відповісти на поставлені запитання; 14,3 % дала часткову відповідь; 71,5 % взагалі не змогли дати відповіді на поставлені запитання. На запитання анкети «Чи перевіряєш самостійно правильність виконання домашнього завдання?» 14,7 % відповіла, що перевіряє правильність виконання домашнього завдання «часто»; 14,3 % – «інколи»; 71,5 % – «ніколи». В основному перевірку домашнього завдання здійснюють батьки, а це означає, що вчителю необхідно донести до них важливість формування навичок самоконтролю. Загалом проведене анкетування ще раз підтвердило, що у дітей переважає другий рівень сформованості самоконтролю – контроль на рівні мимовільної уваги.

Спостереження за діяльністю учнів на уроці підтверджують результати отримані при діагностуванні рівнів сформованості самоконтролю за допомогою методик «Малювання намиста» (методика І. Аргінської), «Продовжи візерунок» (модифікований варіант методики Г. Кумаріної) – в більшості учнів самоконтроль перебуває на рівні мимовільної уваги. В основі самоконтролю лежить несвідома чи погано усвідомлювана учнем схема дії, яка зафіксувалася в його мимовільній пам'яті за рахунок багаторазового виконання однієї і тієї ж дії. Нездатність учнів здійснювати самоконтроль пов'язаний із тим, що вчителі не приділяють належної уваги формуванню розглядуваного вміння.

Виходячи зі сказаного, можна зробити висновок, що проблема формування самоконтролю в учнів початкових класів є досить актуальною і значущою для педагогіки в науковому і прикладному відношенні. Процес формування самоконтролю передбачає опір на мотиваційний і процесуальний компоненти учіння, тобто виховання потреби якісно виконувати й перевіряти будь-яку роботу і навчання спеціальних прийомів самоконтролю.

Література:

1. Блонский, П. П. (1979). Избранные педагогические и психологические сочинения: в 2 ч. М. : Педагогика. Ч.1.
2. Репкина, Г. В. Заика, Е. В. (1993). Оценка уровня сформированности учебной деятельности. Томск : Пеленг.
3. Ительсон, Л. Б., Семенюк Л. М. (1998). Хрестоматия по возрастной психологии: учеб. пособие для студентов. Воронеж: Издательство НПО МОДЭК.
4. Карапетян, Р. С. (1972). Самоконтроль в трудовой деятельности школьников. *Проблемы индустриальной психологии*. Ярославль. 37-54.
5. Левитов, Н. Д. (1956). Вопросы психологии характера. М. : Учпедгиз.
6. Лында, А. С. (1973). Методика формирования самоконтроля у учащихся в процессе учебных занятий. М. : Знание.
7. Педагогика: курс лекций / [под общ. ред. Г.И. Щукиной] (2007). М.: Просвещение.
8. Рувинский, Л. И. (1984). Само воспитание личности. М.: Мысль.
9. Соболев, Г. А. (2007). Самоконтроль учащихся начальной школы. – М.:Акад.Проект.
10. Тухман, И. В. (2004). Развитие самоконтроля в учебной деятельности младших школьников. *Начальная школа*. М., 2, 20-24.
11. Фіцула, М. М. (2000). Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищ. пед. закладів освіти. К. : Академвидав.
12. Щукина, Г. И. (1998). Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. М.: Педагогика.
13. Эльконин, Д. Б. (1987). Психология обучения младшего школьника. М. : Просвещение,